

GLOBAL IQLM O'ZGARISHINING TABIATGA TA'SIRI

Mirabdullayeva Dilafruz

Maksimova Gulsevar

Abdushukurova Rohatoy

Andijon davlat pedagogika instituti tabiiy fanlar fakulteti

kimyo yo'nalishi 2-bosqich talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20283120>

Annotatsiya. Tezisdagi global iqlim o'zgarishining tabiatga ko'rsatayotgan asosiy ta'sirlari ilmiy-ekologik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Haroratning oshishi, muzliklarning qisqarishi, dengiz sathining ko'tarilishi, yog'ingarchilik rejimining izdan chiqishi, qurg'oqchilik, cho'llanish, biologik xilma-xillikning kamayishi va ekotizimlar barqarorligining zaiflashuvi asosiy oqibatlar sifatida yoritiladi. Iqlim o'zgarishi faqat atmosfera hodisasi emas, balki suv, tuproq, o'simlik, hayvonot dunyosi va inson hayoti bilan chambarchas bog'liq global ekologik jarayon sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: iqlim o'zgarishi, tabiat, ekotizim, biologik xilma-xillik, qurg'oqchilik, muzliklar, global isish.

KIRISH

Global iqlim o'zgarishi XXI asrda tabiat tizimlariga eng kuchli ta'sir ko'rsatayotgan ekologik muammolardan biridir. Yer atmosferasida issiqxona gazlari miqdorining ortishi, sanoat ishlab chiqarishi, transport, energetika, o'rmonlarning qisqarishi va yer resurslaridan noto'g'ri foydalanish iqlim tizimining tabiiy muvozanatini izdan chiqarmoqda. IPCCning 2023-yilgi sintez hisobotida inson faoliyati global isishning asosiy sababi ekani, iqlim o'zgarishi quruqlik, okean, muzliklar, suv resurslari va tirik organizmlar tizimida keng ko'lamlil ta'sirlar yuzaga keltirgani ta'kidlanadi [1].

ASOSIY QISM

Global iqlim o'zgarishining eng ko'zga tashlanadigan oqibatlaridan biri haroratning uzluksiz oshishidir. Harorat ko'tarilganda tuproqdagi namlik tez bug'lanadi, o'simliklarning suvga ehtiyoji ortadi, daryo va ko'llarning suv rejimi o'zgaradi. Ayrim hududlarda issiq to'lqinlar ko'payib, o'rmon va dasht yong'inlari xavfi kuchayadi. WMO ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil 175 yillik kuzatuvlar tarixidagi eng issiq yil sifatida qayd etilgan, okean issiqligi va dengiz sathi ham rekord darajalarga yetgan [2]. Bunday jarayonlar tabiiy muhitda uzoq muddatli iz qoldiradi.

Muzliklarning qisqarishi iqlim o'zgarishining muhim ekologik belgilaridan biridir. Tog' muzliklari ko'plab daryo tizimlari uchun tabiiy suv ombori vazifasini bajaradi. Ular qishda qor va muz shaklida suvni jamlaydi, yozda esa daryolarni suv bilan ta'minlaydi. Harorat oshishi natijasida muzliklar tez erisa, dastlab daryolarda suv ko'paygandek ko'rinadi, keyinchalik esa muz zaxiralari kamaygani sababli suv tanqisligi kuchayadi. Bu holat qishloq xo'jaligi, ichimlik suvi, gidroenergetika va tabiiy ekotizimlarga bevosita ta'sir qiladi.

Iqlim o'zgarishi okean va dengiz ekotizimlariga ham kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Okeanlar atmosferadagi ortiqcha issiqlikning katta qismini yutadi. Okean haroratining oshishi marjon riflari, baliq zaxiralari, planktonlar va dengiz oziq zanjiriga zarar yetkazadi. Dengiz sathining ko'tarilishi esa qirg'oq hududlarida sho'rlanish, tuproq yemirilishi va tabiiy yashash maskanlarining yo'qolishiga olib keladi. WMO hisobotlarida okean issiqligining ketma-ket

rekord darajaga yetayotgani, dengiz sathining oshishi va muz qoplarning qisqarishi uzoq muddatli ekologik xavf sifatida qayd etilgan [2].

Biologik xilma-xillikning kamayishi iqlim o'zgarishining eng og'ir oqibatlaridan sanaladi. Har bir o'simlik va hayvon turi ma'lum harorat, namlik, oziqa, tuproq va yashash sharoitiga moslashgan. Iqlim tez o'zgarganda organizmlar yangi sharoitga yetarli darajada moslasha olmaydi. Ayrim turlar shimolga, balandroq tog' hududlariga yoki namroq joylarga siljiydi. Biroq barcha turlar ham ko'chib o'ta olmaydi. Ayniqsa, tor arealda yashaydigan, sovuq muhitga moslashgan yoki maxsus oziqa zanjiriga bog'liq turlar katta xavf ostida qoladi [1].

Qurg'oqchilik va cho'llanish jarayonlari ham iqlim o'zgarishi ta'sirida kuchayadi. Yog'ingarchilik kamaygan, harorat oshgan va tuproq namligi pasaygan hududlarda o'simlik qoplami siyraklashadi. Tuproqning unumdor qatlami shamol va suv eroziyasi orqali yemiriladi. O'tloq va yaylovlarning degradatsiyasi chorvachilikka, dehqonchilikka va tabiiy landshaftlarga zarar yetkazadi. Cho'llanish faqat tuproq muammosi emas, balki o'simlik, hayvonot dunyosi, suv resurslari va inson turmush tarziga birgalikda ta'sir qiladigan murakkab ekologik jarayondir.

Iqlim o'zgarishi o'rmon ekotizimlariga ham jiddiy zarar yetkazadi. Harorat ko'tarilishi, qurg'oqchilik va zararkunandalar ko'payishi daraxtlarning tabiiy chidamliligini pasaytiradi. O'rmon yong'inlari kuchaysa, atmosferaga qo'shimcha karbonat angidrid chiqadi, tuproq qoplami yemiriladi, hayvonlarning yashash joylari yo'qoladi. FAO ma'lumotlarida o'rmonlar iqlimni tartibga solish, biologik xilma-xillikni saqlash va tuproqni himoya qilishda muhim tabiiy tizim sifatida baholanadi [5]. O'rmonlarning kamayishi esa iqlim o'zgarishini yanada tezlashtiradigan teskari ta'sir mexanizmini yuzaga keltiradi.

Global iqlim o'zgarishining tabiatga ta'siri oziq zanjirlarini ham izdan chiqaradi. Masalan, hasharotlar erta paydo bo'lsa, ularni oziqa sifatida iste'mol qiladigan qushlar hali ko'chib kelmagan bo'lishi mumkin. O'simliklar erta gullasa, changlatuvchi hasharotlar soni yetarli bo'lmasligi ehtimoli ortadi. Bunday nomuvofiqliklar ekotizim ichidagi o'zaro bog'liqlikni zaiflashtiradi. Tabiatda har bir tur alohida yashamaydi, balki murakkab ekologik tarmoqning bir qismi sifatida mavjud bo'ladi.

Muammoni yumshatish uchun issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish, o'rmonlarni tiklash, suv resurslaridan oqilona foydalanish, qishloq xo'jaligini iqlimga moslashtirish va biologik xilma-xillikni muhofaza qilish zarur. UNEP 2024-yilgi hisobotida jahon hamjamiyati chiqindilarni qisqartirish bo'yicha keskin choralar ko'rmasa, Parij kelishuvi maqsadlariga erishish qiyinlashishini ta'kidlaydi [3].

XULOSA VA MUNOZARA

Global iqlim o'zgarishi tabiatning barcha asosiy tarkibiy qismlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Atmosfera isishi, muzliklarning erishi, dengiz sathining ko'tarilishi, qurg'oqchilik, cho'llanish, o'rmon yong'inlari, biologik xilma-xillikning kamayishi va ekotizimlarning izdan chiqishi bir-biri bilan bog'langan jarayonlardir. Tabiatdagi ushbu o'zgarishlar inson hayoti, oziq-ovqat xavfsizligi, suv resurslari va iqtisodiy barqarorlikka ham ta'sir qiladi.

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash faqat texnik yoki siyosiy masala emas. U ekologik madaniyat, xalqaro hamkorlik, ilmiy monitoring va tabiatga mas'uliyatli munosabatni talab qiladi. Tabiiy tizimlar barqarorligini saqlash uchun emissiyalarni kamaytirish, o'rmon va suv resurslarini himoya qilish, cho'llanishga qarshi choralarni kuchaytirish va iqlimga moslashgan rivojlanish strategiyalarini amalga oshirish zarur.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. IPCC. Climate Change 2023: Synthesis Report. — Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change, 2023.
2. World Meteorological Organization. State of the Global Climate 2024. — Geneva: WMO, 2025.
3. UNEP. Emissions Gap Report 2024: No More Hot Air... Please! — Nairobi: United Nations Environment Programme, 2024.
4. IPCC. Global Warming of 1.5°C. — Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change, 2018.
5. FAO. The State of the World's Forests 2022: Forest Pathways for Green Recovery and Building Inclusive, Resilient and Sustainable Economies. — Rome: FAO, 2022.